

Müellif: Ahmet Hamdi Akseki

Dergi: Sebîlürreşâd

Tarih: 4 Şaban 1330

Heyet-i ictimâiyye-i beşeriyyeye muzırrât-ı azîmesi derkâr olan bu mâddiyyûn fikrinin zamânımız mütefelsiflerinin zu‘m-ı bâtılları gibi yeni bir şey olmadığına dâir geçen makâlemizde muhtasaran bazı îzâhât vermiştik; şimdi de bu ciheti daha etrâflı bir sûrette îzâh etmek isteriz. Bu husûsta istinâdgâhımız tevârîh-i sahîha ile Cemâleddin Afganî, Şeyh Muhammed Abduh, Gazzâlî, Fahrettin Râzî, İbn-i Sina ve sâir hükemâ ve felâsife-i hakîkiyye tarafından telîf olunan âsâr-ı fâzılânedir.

Tedkîkât-ı târîhiyye ispât ediyor ki Yunan hükemâsı kable'l-mîlâd üçüncü ve dördüncü asırlarda iki fırkaya ayrılmışlardı. Bunlardan birincisi -kâinâtı idâre etmek için- levâhık ve avâırz-ı cismâniyyeden münezzeh, levâzımında mahsûsâta muhâlif, mâdde ve müddetten mücerred bir zâtın vücûduna kâil idi. Bu fırkaya göre mevcûdât-ı mâddiyye ve mücerredenin kâffesi bir mevcûd-ı mücerrede müntehâ ve o mevcûd-ı mücerred her cihetten vahdet ile muttasıf zâtî telîf ve terkipten müberrâ, zâtında terkip tasavvuru aklen muhâl; vücûdu hakîkatinin aynı, hakîkati de vücûdundan başka bir şey değildi. Binâenaleyh kâinâtın mübdi‘i, mücid-i hakîkîsi, masdar-ı evveli bu idi. Bu fırka hükemâ-ı “müteellihîn” -ulûhiyeti kabûl eden hükemâ- diye şöhret bulmuştur.^[1]

Bu fırkanın başlıca rüesâsı şunlar idi: Pisagor,^[2] Sokrat,^[3] Eflatun,^[4] Aristo.^[5]

İkinci fırkaya gelince: Bunlar, mâdde ve mâddiyyâtın mâ-‘adâ ne varsa hepsini nefy ederek mevcûdâtın, havâss-ı hams ile görülen şeylere mahsûs olup bundan ileri geçmeyeceğine kâil oldular. Bundan dolayı bunlara “mâddiyyûn” nâmı verildi. Bunlar kâinâta mâdde ve mâddiyyâtın başka bir şey olmadığına kâil olmaları ve binâenaleyh Sâni‘ Teâlâ’yı inkâr etmeleriyle beraber diğeri bir cihet vardı, ki bunları hakîkaten düşündürüyordu, o da mâddelerin zâhir ve hâssalarındaki ihtilâf!

Şimdi de bu cihete atf-ı nazar ettiler; bu ihtilâfın menşeiini aramaya başladılar; pek çok tefekkürden sonra bunların kudemâsı bu ihtilâfın menşeiini tabîata nispet ettiler; binâenaleyh mâddenin zâhirinde, hâssasında rûnümâ olan bu kadar ihtilâfın menşei, tabîat

olduğuna kâil oldular. Tabîatın ismi; Fransız lüğatinde “natür”, İngiliz lüğatinde “neyçır”dır. İşte bunun içindir ki bu fırka Arap nezdinde “tabî’iyyûn” ve Fransızlar indinde “natüralizm” yahut “materyalizm” diye şöhret bulmuştur. Birincisi tabî’iyyûn, ikincisi mâddiyyûn demektir.

Bu fırka mârru’z-zikr usûle itimâd ettikten sonra bu kadar kevâkibin, mevâlîd-i selâsenin -madeniyyât, hayvanât, nebâtât- ne sûretle vücûd bulduğunu tedkîk ve bu husûsta muhtelif fikirlere ayrıldılar.

Bunlardan bazıları dediler ki: “Bu fezâ-yı nâmütenâhîyi imlâ eden bu kadar ecrâm-ı ulviyye ve süfliyyenin müşâhede etmekte olduğumuz intizâm-ı bedî’ üzere bulunması ancak bir ittifâk, bir tesâdüf netîcesidir. Bunların cümlesi tesâdüfi olarak vücûda gelivermiştir. Yoksa -mütedeyyinlerin dediği gibi- bir vâcibu-l-vücûdun eser-i kudreti değildir. Binâenaleyh nizâm ve intizâm üzere müşâhede etmekte olduğumuz kâinât için bir mûcid, bir mübdî’ taharrî etmeye lüzûm yoktur.”

Bunların fikirlerindeki zafiyet, fehimlerindeki sehâfet, butlânı pek zâhir olan bu varta-i helâke yuvarladı. Zirâ bu fikre zâhib olmak için tercîh bilâ muraccihî tecvîz etmek lâzımdır. Hâlbuki tercîh bilâ muraccih muhâlâtı-ı evveliyedendir.

Bu mezhebin reîsi Demokritos’dur.^[6]

Diğer bir fırka da şöyle düşünüyordu: Ecrâm-ı semâviyye ve arziyyenin bu heyet üzere vücûdu ezelîdir. Silsile-i nebâtât ve hayvanât için bir ibtidâ olmadığı gibi bir nihâyet de mutasavver değildir, böyle gelmiş böyle devâm edip gidecektir. Çünkü bu fırka hikmetlerini yeni esâs üzerine binâ ediyorlar idi: Biri ademden hiçbir şey zuhûr etmeyeceği, diğeri de kâinâtın tanzîmi için bir illet-i nâzîmenin lüzumu. Birinci esâsın netîcesi olarak diyorlar ki: Kâinâtı terkîp eden anâsır-ı mütenevvia ezelde mevcûd idi. İkinci esâsın netîcesi olarak da asl-ı kadîmin vücûdu anâsır-ı muhtelifeyi terkîp etmiştir diyorlar; ve bu sûretle “kümûn ve bürûz” usûlüne kâil oluyorlardı.

Bu usûle göre kâffe-i eşyâ asl-ı kadîmin ibdâ’ ettiği cism-i evvelde kâmin (gizli) idi. Bilâhare nev’ ve sıfat ve miktar şekil itibârıyla cism-i evvelden bürûz (zuhûr) eyledi. Meselâ: Silsile-i nebâtâtı elimize alacak olursak görürüz ki bir tane tohumda bir başak, nebâtât mündemiç ve

o nebâtâtın her birisinde yine gizli bir tohum onda da bir başak olup ilâ gayri'n-nihâye devâm edip gidiyor.

Bu usûl, nebâtât hakkında tatbîk olduğu gibi, silsile-i hayvanâta da tatbîk olunuyordu. Meselâ: Cerâsîm-i hayvâniyyeden her bir cürsûmede tâmmu't-terkîp bir hayvân kâmin olduğu gibi onda da başka cürsûmeler ve yine bu cürsûmelerde hayvân-ı âhar vardı. İşte bu sûretle bir dâneden bir başağın, bir yumurtadan bir kuşun meydâna gelmesi; hâl-i kûmûndan hâl-i bürûza, tabir-i âhar ile kuvveden fiile çıkması demek idi. Eşyânın bürûzdan kûmûna çıkması da me'âd idi. Binâenaleyh bu firkanın zu'm-ı bâtıllarına göre gerek nebâtât ve gerek hayvânât için ne bidâyet ve ne de nihâyet olmayıp ecrâm-ı semâviyye ve arziyyenin kâffesi ezeli ve ebedîdir, bir mûcid ve bir hâlık-ı zîşândan müstağnîdir. Vücûd-ı aslî hiçbir vakit tegayyür kabûl etmez. Zâhirdeki tahavvül ve tegayyür o vücûd-ı gayr-ı mütegayyir-i aslînin terkîp ve tefrîkinden ibârettir; zîrâ: Bir cisim, anâsırında bulunmayan bir sıfatı ba'de't-terkîp hâiz olabilir. Şeker, su ile fahmdan hâsıl olmuştur. Hâlbuki halâveti ne suda bulunur ne de fahmda. Bunlara tabî'iyûn-ı cedîde nâmı verilmiştir. Empedokles,^[7] Anaksagoras,^[8] Demokritos, Losip tabî'iyûn-ı cedîdedendir. Tabî'iyûn-ı cedîde nâmını alan bu firkanın bu kavillerinin bedîhiyyu'l-butlân olmasında hiç şüphe yoktur. Çünkü böyle bir fikre zâhib olmak, miktar-ı mütenâhî içinde mekâdîr-i gayr-ı mütenâhiyyenin bulunmasını tecvîz etmek demektir, hâlbuki mütenâhînin gayr-ı mütenâhîye zarf olması aklen, mantıken muhâldir.

Hazırlayan: Beytullah Çelik

Editör: Furkan Yalçınkaya

Link:http://isamveri.org/pdfosm/D00125/1328_1-8/1328_1-8_20-202/1328_1-8_20-202_HAM DIAA.pdf

^[1]Bir dîne mensûp olmadığı, enbiyâyı tasdîk etmediği hâlde zât-ı Bârî'nin vücûduna kâil olan hükemâya ilâhiyyûn nâmı verilir.

^[2] Pisagor, mîlattan 582 sene mukaddem Sisam şehrinde doğmuştur. Seksen veyahut doksan yaşında vefat etmiştir; Hz. Süleymân'dan ahz-ı hikmet eylediği ve birçok seyâhatler icrâsıyla

Mısır'a kadar giderek kendisini Mısır mabetlerinden birine kabul ettirdiği menkuldür.

Tevhîd ile hikmeti cem' ettiği için esâtîn-i hikmettendir. Pisagor'a göre; asl-ı kadîm vâhiddir; âlem, anâsır-ı erba'a -nâr, hava, mâ, türâb- dan terekküp etmiştir; anasır-ı erba'a ecsâmıdan, ecsâm sudûhtan; sudûh, hudûddan; hudûd, noktadan; nokta, a'dâddan; o da asl-ı kadîm olan vâhiddin hurûc etmiştir. Binâenaleyh mebde-i mevcûdât adettir. Âlem dâimâ hâl-i tegayyürdedir; fakat zerrât-ı avâlimden hiçbir şey mün'adim olmaz; bizim mahvolup gidiyor zannettiğimiz şeyler hakîkate yine bâkîdir; muktezâ-yı tegayyür bir taraftan gâip olup diğer tarafa gidiyor. Âlem için rûh ve idrâk vardır; bu dolab-ı azîmin rûhu da esîrdir. İnsân ve sâir hayvanâtın ervâh-ı cüz'iyyesi de esîrdendir. Ervâh fânî olmaz, cisimden hurûc ettiği gibi havada seyâhat eder. Bir cisme tesâdüf edince derhâl o cisme dâhil olur; bir insânın rûhu bir himâra, bir himârın rûhu da insâna girerdi. Binâenaleyh Pisagor tenâsüh-i ervâha kâil idi.

^[3]Sokrat, mîlâdın 399 mukaddeminde gelmiştir, tamâm-ı ömrü yetmiştir. Esâtîn-i hikmetin büyüklerindedir. Sokrat'ın gelmesiyle âlem-i hikmette bir inkılâp vücûda gelmiştir. Çünkü Sokrat mezheb-i şekki iptâl ederek yerine mezheb-i istidlâlî ikâme etmiştir; tevhîd-i bârîye, rûhun ebediyetine kâil edi. Sâni'i hem illet-i gâiyye hem de illet-i ibtidâiyye ile ispât ederdi. Sokrat'ın nazariyesine göre; kavânîn-i beşeriyyeye muhâlefet edenler -muhâlefetleri meydana çıkmadıkça- cezâdan kurtuluyorlarsa da; kânun-ı ilâhîye muhâlefette bulunanlar cezâ-yı sezâlarını mutlakâ görürler. Meselâ tembel olan mutlakâ fakîr olur...

^[4]347 mukaddem-i mîlâttır. Seksen bir yaşında olduğu hâlde vefât etmiştir. Vefret-i ilmi, şöhret mezhebinden dolayı Eflatun-ı ilâhî diye telakkub etmiştir. Esâtîn-i hikmettendir. Tevhîd-i bârî, tenâsüh-i ervâh, ezeliyyet-i mâdde, me'âd-ı rûhanîye, nüfûs-ı beşerin kable halki'l-ebdân vücûduna kâil idi. Misl nazariyesini vazeden Eflatundur.

Eflatun tabî'iyât ve mahsûsatta Heraklit'e, mâ ba'de't-tabî'iyeye ve akliyâtta Pisagor'a, kavânîn ve âdâbta Sokrat'a tâbi idi. Eflatun üç usûle kâil idi: "İlâh, mâdde, idrâk. İlâh aklu'l-ukûle müşâbih. Mâdde, tevellüd ve fesâdda olduğu için sebep-i evvele müşâbih. İdrâk de zât-ı ilâh ile kâim cevher-i rûhânîdir." derdi. Eflatun, her ne kadar kâinâtın eser-i ilâh olarak mahlûk olduğuna kâil oluyorsa da; adem-i mahzdan mahlûk olmasına kâil değildi. Bu bâbta fikri şöyle idi: Mâdde kadîmdir, ezeldir. Halk, o mâdde-i ezelden şu âlemi tanzîm ve eşkâl-i mütenevvia ile teşkîl eylemiştir. Allâh mâddeyi hayyiz-i 'amâdan hayyiz-i zuhûra ihrâc, ve bazısını bazısından temyîz eyledi, netîcede bu âlem vücûda geldi.

[5] Aristo, 322 mukaddem-i mîlâttır. Ömrü altmış üçtür. Esâtîn-i hikmetin sonu ve Eflatun'un tilmîzidir. Ma'kûlât-ı aşereyi tertîp eden Aristo'dur. Aristo'ya göre: Mebde-i âlem vâhiddir, basîttir, li-zâtihi kâmidir. Başkasını mükemmildir, zâtını bilir, her şeyi de kendiliğinden bilir. Li-zâtihi mevcûttur, lâ yetegayyerdir, mâdde ve mâddiyyâttan münezehtir. Harekât ve havâdisin envâ'ı ezelî fakat zât-ı fâil itibârıyla zât-ı vâcibten müteahhirdir. Fiil-i ilâhî adem ile mesbûk değil, zât-ı fâil ile mesbûktur..! Ecsâm-ı tabî'iyenin usûlü; adem, mâdde, sûrettir. Ademi, silk-i usûle idhâli şu sûretle istidlâl ediyordu: Bir şeyin mâddesi elbette bir zamân sûretinden hâlî olur. Meselâ serîrin mâddesi evvelâ mevcûd olur, bilâhare serîr vücûda gelir, ma'a-hâzâ adem, ecsâm-ı tabî'iyenin terakkubu için değil, ihdâsı için asl-ı hâricîdir. "Mâdde kadîmdir, eşyânın terkîbi için mebde' olduğu gibi, tağyîrâtın da muntehâsıdır, ilâ gayri'n-nihâye kısmeti kabûl eder, kâinât mâdde ile mümteleddir, âlem lâ yezâldir. Tenâsül için bir mebde' yoktur..!" derdi.

[6] Mîlâttan 390 mukaddemdir, yüz dokuz sene ömür sürdüğü söyleniyor, Demokritos şöyle düşünüyordu: Kâinâttaki her şeyin husûlü ittifâkîdir, zerrât-ı âlemin bi't-tesâdüf yekdiğeriyle telâkî etmesinden neşet etmiştir.

Eşyânın aslı eczâ-i ferde-i sulbedir; kâffe-i avâlim -ecrâm-ı semâviyye ve arziyye- bu zerrâttan mürekkeptir. Bu zerrât, tabîatıyla müteharriktir, bunların bu hareketinden ecsâmıda müşâhede olunan birtakım eşkâl ve heyet zâhir olmuştur, ademden hiçbir şey tekevvün etmediği gibi mevcûd olan bir şey de madûm olmaz. Kâinâtın aslı olan zerrâtın salâbeti her şeye mukâvemet edebildiği cihetle zerrât-ı mezkûreye fesâd ve tegayyür âriz olmaz. Bu zerrâttan avâlim-i mâ-lâ-nihâye tekevvün eder çünkü helâk olan avâlim madûm olmuyor belki onun âsârından başka bir âlem tekevvün ediyor.

Demokritos'un reyine göre nefis-i akıl olan rûh-ı insânî zerrâtın ictimâından mürekkep ve cismin cemî' eczâsında münteşirdir...!

Şu kadar verilen îzâhâttan anlaşılıyor ki cüz-i ferd usûlünü vaz' eden Demokritos'tur. Şu hâlde yeni zannedilen meslek-i mâddiyyûn Demokritos mesleğinden başka bir şey değildir. Çünkü müteahhirîn-i tabîattan Lavoisier, Galilei, Buhner gibi hükemânın; "Kâinât mâdde ile kuvvetten ibarettir, ecza-ı ferde ezelîdir, ebedîdir, hiçbir mâddenin hiçbir zerresi gâib olmadığı gibi hiçten de vücûde gelmez." tarzındaki kanûnlarıyla Demokritos'un mesleği beyninde fark yoktur.

[7]490 mukaddem-i mîlâttır, kavlı meşhûra göre Pisagor'un telâmîzindedir. Alâ-kavl esâtîn-i hikmettendir. Lokman aleyhisselama müdâvemet ve ondan ahz-ı hikmet eylediği menkûldür. Tenâsüh-i ervâha kâildir. Câzibe, dâfia nâmlarıyla iki illet-i asliyye kabûl etmiş idi. Empedokles'in zu'muna göre asl-ı kadîm kâinât, anâsır-ı erbaa -türâb, mâ, hava, nâr- dır. Bu anâsır-ı erbaa ile bazıları arasında bazen telîf bazen tenâfür alâkası olduğundan dâimâ hâl-i inkılâp ve tegayyürde bulunması zarûrî idi, fakat ebediyyen fenâpezîr olmaz, kâinâtın bu hâl üzere tertîbi kadîm ve bâkî idi. Edyâna da umûr-ı dakîka-ı maneviyye nazarıyla bakardı.

[8]Anaksagoras, kable'l-mîlâd 500'dür. Esâtîn-i hikmettendir. Adem-i tenâhîye kâil ve bunu asl-ı evvel olmak üzere kabûl ederdi. Kâffe-i eşyânın lâ yetenâhîliğine, cevvi-i hevâda ferâğ olmadığına, ecsâm-ı sâirenin ilâ gayri'n-nihâye kısmeti kabul edeceğine, hatta mâhir bir maksem ile o yolda âlet-i taksîm bulunacak olursa birisinin ayağı milyarlarca cüz'e ayrılacağını söylerdi. Bu feylesof, cenâb-ı bârîyi akl-ı evvel olmak üzere kabûl ediyor ve muharriktir derdi. Buna göre ademden hiçbir şey zuhûr etmez, kâinâtı terkîb eden anâsır-ı muhtelif ezelde mevcûttur. Hayyiz-i vücûdda müteferrik olan mâddeye lâayık olduğu şekli ifâza ve iltiyâm ile mevâddı terkîb, onları suver-i muhtelifeye koyan akl-ı mütekaddimdir; daha doğrusu asl-ı kadîmdir. Kümûn bürûz usûlünü meydâna koyan da budur. Yine bunun zu'muna göre her cisim, eczâ-i sağıre-i mütecâniseden mürekkeptir, kamerin nefsinde muzlim olup ziyâyı başka taraftan aldığına, arzımız gibi orası da meskûn ve dağlar dereler olduğuna kâil idi. Gök gürültüsü ve şimşegin; bulutların hîn-i mülâkatinde bazısı bazısına tesâdüm ve telâtum etmesinden, yıldırımın da sehâbın yalnız yekdîğerine temâsından ileri geldiğini söylüyordu. Daha hâdisât-ı tabî'iyenin pek çokları hakkındaki fikri zamânımız tabî'iyûnunun aynı idi.